

Düşünce Tarihinde Fosillerin Simgesel Anlamları

Güldemin DARBAŞ

KSU Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi,
Jeoloji Mühendisliği Bölümü, 46100
Kahramanmaraş,
guldemin@ksu.edu.tr

Yerküre'nin kendini ve tarihini anlatmak için ürettiği en mucizevi şeylerden birisi de fosillerdir. Eskiden yaşamış canlıların taşlaşmış kalıntıları olan bu nesnelere, bugün sadece Yerküre'nin jeolojik geçmişini aydınlatan unsurlar değil, aynı zamanda Dünya'nın sosyolojik geçmişinin de önemli motiflerinden birini oluşturur. Fosiller, bir zamanların toplumsal yapısının oluşumunda, inanışlarında, geleneklerinde, hatta pek çok ritüelinde belirgin rol oynamıştır. Popüler kültürün de önemli figürlerinden biri olan fosillere ve onlarla ilişkili pek çok şeye, günümüzde hemen her yerde rastlamak mümkündür.

Çok sevdiğiniz bir yakın dostunuz ya da arkadaşınızın evine giderken eliniz boş gitmemek için bir Alış Veriş Merkezi'ne (AVM)'ye giriyorsunuz. Güvenlik kontrolünden geçtikten sonra AVM'deki dükkânlardan bağımsız en geniş alanlarından birinin çevrildiğini ve çevrili alan içerisinde bir sergi olduğunu fark ediyorsunuz. Çeşit çeşit vazolar, renkli seramik tabaklar, kül tablaları vs. Bir obje takılıyor gözünüze: iki salyangoz (Şekil 1A). Salyangozun gövde kısmı nasıl da tanıdık, öyle değil mi? O anda sizin kadar meraklı bakışlarla etrafını izleyen bir kadın dikkatinizi çekiyor. Kadının kendisinden ziyade boynundaki kolyesi (Şekil 1B). Kolye de çok tanıdık. Gülümseyerek ilerliyorsunuz.

Şekil 1: A. Dekoratif seramik salyangoz (1) . B: Deniz kabuğundan kolye (2)

Üst katta ev tekstili satan bir dükkân var, oraya gitmeye çalışıyorsunuz. Dükkânı kolaçan ederken el işi ya da baskı tekniği ile hazırlanmış çeşit çeşit renkte yastıklar dikkatinizi çekiyor, aslında dikkatinizi çeken üstündeki figürleri (Şekil 2A ve B). Hediyenizi alıp dükkândan çıkıyorsunuz. O anda burnunuza harika kahve kokuları geliyor. Kokuyu takip edip, şirin sessiz bir masada buluyorsunuz kendinizi. Her biri deniz kabuğu figürüne ait desen desen çikolata ikramlarıyla kahvenizi içiyorsunuz (Şekil 3). Çikolatalardan birini yerken bir günde bu kadar tesadüf olmaz diye geçiriyorsunuz aklınızdan...

Şekil 2: A. Ammonit görüntülü el işi süs yastık (3) B: Deniz kabukluları desenli yastıklar (4).

Şekil 3: Deniz kabukluları şekilli çikolatalar (5).

AVM'den ayrılmadan önce hafta sonu programı için sinemalarda ne var ne yok diye bakıyorsunuz. Kayıp Dünya: Jurassik Park, yeniden gösterimde (Şekil 4). Son yıllarda dinazorlarla ilgili ne çok kitap, hikâye ve film izlediğinizi düşünüyorsunuz. Bir ara bir kitapçının yolunu tutuyorsunuz. Çocuk kitaplarının olduğu reyonda bir Dede Korkut masalı kitabına gözünüz ilişiyor. Üstünde Tepegöz resmi var (Şekil 5). Başka bir reyonda da üzerinde unicorn (Şekil 6A) fotoğrafı konan bir başka masal kitabı. Ejderha başkahramanlı başka bir kitap daha (Şekil 6B). Bugün her şey size hep aynı şeyi çağırıyor: Hem yüksek kültür, hem halk kültürü hem de mitolojik bir enstrüman olarak karşınıza çıkan bu aktörler bilim dünyasında "fosil olarak" adlandırdığımız canlı kalıntıla-

rının insanın anlam dünyasındaki simgelerinden başka bir şey değil...

Şekil 4: Kayıp Dünya: Jurassik Park filminden (6).

Şekil 5: Tepegöz figürü (7).

Şekil 6

A: Unicorn (8)

B: Ejderha (19)

Fosiller, önceden yaşamış olan canlıların sertleşmiş/taşlaşmış kalıntılarıdır. Bu canlılar mikro hatta nano ölçekte olabileceği gibi metrelerce büyüklükte de olabilir. Bir fosil, Yeryüzündeki geçmiş yaşamın tartışmasız kanıtıdır ve bu nedenle bilim dünyası için oldukça önemlidir. Fosil bilim, Paleontoloji olarak bilinir. Paleontolojinin gelişmesi ve anlaşılması 17. Yüzyıldan itibaren başlar. Yeryüzünde oldukça geniş alanlara yayılmış pek çok tortul tabaka fosillidir ve bu fosillerin makro olanları tabakalar yüzeylediklerinde kolaylıkla görünebilirler.

Bundan binlerce yıl geçmişe gidin, mesela antik Yunan ya da Roma dönemine, bir tarla işçisinin toprağını kazarken rastladığı omurgalı bir kalıntıyla ilk kez burun buruna geldiğinde aklından ne geçirmiş olabileceğine odaklanın. Belki de bir çoban, evcil hayvanlarını otlatırken, sırtını bir kayaya dayadı ve bir ara gözü kayalardaki garip figürlere takıldı. Çoban, sırtını dayadığı o kayada, o ana dek hiç görmediği ne oldukları hakkında hiçbir fikrinin olmadığı kabuk kalıntıları fark etti. O kabuklar o çobana ne ifade etmiş olabilir? Belki de bir avcı, oradan oraya gezerken, konakladığı eski bir bataklık ovasında eskiden yaşamış omurgalılara ait taşlaşmış diş kalıntıları buldu. Bu “diş” o avcıya kimbilir neleri çağırırdı?

Bir tarım işçisi, bir çoban ve bir avcı buldukları nesnelere “fosil” olduklarından habersiz onları yorumlamaya kalktıklarında, yaşamlarıyla ilintili bilgi birikimlerinin izin verdiği ölçüde yapabilecekleri en akla yatkın açıklamayı yaparlar. Açıklama, o dönem, içinde yaşadığımız “yerküre” ve “geçmiş” ile ilgili bildiklerimiz sınırlı olduğundan, kolaylıkla doğaüstüne kayacaktır. Hatta bu söylenceler o kadar gerçektir ve o kadar hızlı ya-

yılacaklardır ki, bu açıklama herkes tarafından kabul görecektir. Oysa bu bulguların gerçekte ne olduklarını anlayabilmek için neredeyse 17.yüzyıla, hatta bazıları için çok daha ileri yıllara kadar beklemek gerekecektir.

Simge ve Mit nedir?

Simge, belirli bir insan grubunun aralarında anlamca uzlaştığı somut nesne, im ya da işaret olarak tanımlanır. Ev dekorasyonu biblolar, renkli yastıklar, boyundaki kolye ve çikolatalar eskiden yaşamış olan canlıların sertleşmiş kalıntıları olan fosillerden hatta onların güncel kalıntılarında esinlenerek hazırlanmıştır. Bugün bunları pek çok yerde görebilmemiz mümkündür. Kitapçada gördüğünüz tepegöz, ejderha ya da unicorn (teknoboyuzlu at) hikayeleri ise türleri milyonlarca yıl önce yok olmuş bazı canlı kalıntılarının insanların düşün dünyalarında gerçek olarak varsaydıkları canlı/doğüstü varlıklar için yazılmış mitolojik yazılardır.

Mitoloji, Yunanca kökenli bir kelimedir ve "söylenen ya da duyulan söz ile konuşma" kelimelerinin birleşiminden oluşur (10). Halk hikâyeleri olarak da kulaktan kulağa aktarılırlar. Mitolojinin Türkçe'deki karşılığı "efsane"dir. Efsaneler sık sık evrenin ya da yerel bir bölgenin oluşumunu açıklamak amacıyla. Mitolojik anlatılar, içinde soylu kişiler, halk kahramanları ve "doğüstü varlıklar" bulundurulur ve genelde kendi döneminde "gerçek" olarak kabul edilirler. Tam da bu noktada, mitolojinin beslenme kaynaklarından biri olan doğüstü varlıkların aslında bu efsaneleri yaratanların, haklarında daha önce hiçbir şey bilmedikleri omurgalı canlıların kalıntılarından esinlendiklerinden bahsetmek gerekir. Bu çalışmada özellikle Antik Yunan ve Roma mitolojisine esin kaynağı olan fosillerin "mitoloji/efsanelerdeki" yeri ve kökenine kısaca değinilecektir. Antik Yunan mitolojisini Hesiod ile Homer, Yakın Doğu ve Hindistan mitolojilerini ise din adamları derlemiştir.

Fosiller ve Mitolojik Anlamları

Küreselleşme sayesinde Dünya'nın küçüldüğü, bilişim teknolojileri ile her türlü bilginin hızla yayıldığı/paylaşıldığı 21. yüzyılın ilk çeyreğini sürdürdüğümüz şu günlerde, yeni ve şaşırtıcı bir şey

bulma ihtimali oldukça düşüktür. Ancak tarih öncesi dönemlerde pek çok doğal olayın (güneş ve ay tutulması, yıldırım, şimşek ve gök gürültüsü, deprem ve volkanik patlama gibi) anlaşılması ve açıklanması o kadar da kolay değildi. Bundan binlerce yıl önce insanlar yaşadıkları dünyayı anlamlandırabilmek ve daha güvenilir bir hayat sürmek için çeşitli cevaplara ihtiyaç duyuyorlardı. Aradıkları cevaplardan birisi de sıklıkla karşılına çıkan canlı kalıntılarının ne olduklarıydı. Sorular cevapları, cevaplar söylenceleri, söylenceler de uzunca bir zamandan sonra bilimi ortaya çıkardı. Aşağıda fosillere dayanılarak oluşturulan efsanelerden ve bu efsanelere kaynaklık eden fosillerden bazıları anlatılmaya çalışılacaktır.

Ejderhalar

Ejderha mitolojisi insanlık tarihi kadar eskidir, Mezopotamya'dan, Uzak Doğu'ya, batıda Avrupa'ya uzanan pek çok mitolojik hikâyenin öznesidir ve kökleri binlerce yıl kadar geriye gider. İngilizcedeki karşılığı "dragon"dur, ancak kelimenin kökeni Yunanca "Drakon" sözcüğünden türemiştir. Drakon ise "büyük yılan veya "deniz yılanı" anlamına gelir (11). Ejderhaların büyüsel veya ruhani güçlere sahip olduğu söylenir. Çelik kadar sert pulları, keskin dişleri ve püskürttükleri ateşle gizemli yaratıklardır. Avrupa efsanesinde ejderhalar kötü karakterli olarak tanımlansa da, Çin'de onların yardımsever ve bilge olduklarından hatta uğur getirdiklerinden bahsedilir. Ejderha miti bugün popüler kültürde (kitap, sinema ve televizyon) hala sıklıkla kullanılan imgelerden biridir.

Ejderha hikâyelerinin ilk kez ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili ortak bir görüş yoktur. Ancak Çin'deki kökleri M.Ö. 12. Yüzyıla kadar gider. Çin mitolojisinde ejderhalar uçamazlar, denizlerde yaşarlar ve konuşabilirler. Avrupa'da ise ejderhalar tamamen kötü niyetli, ağızlarından püskürttükleri ateşle bir köyü yakabilen özellikleri ile bilinir. Bunun da köklerinin Hristiyan geleneğine dayandığı söylenir. Kilisenin, ejderha kılığına girmiş "şeytanla" savaşan çeşitli ilahi güçlere sahip azizlerin hikâyelerini paylaştığı herkesçe bilinir (Şekil 7).

Şekil 7: Aziz George ve ejderha, Jost Haller, 1445, Unterlinden Müzesi (12).

Hem popüler hem halk kültürünün hem de mitolojinin bu denli önemli figürlerinden biri olan ejderhalar gerçekte yaşamış mıdır? Bugün herhangi bir kazı alanında daha önce görmediğimiz bir canlıya ait bir fosil kalıntısı ile karşılaşsak, muhtemelen onun tarihöncesinden kalma bir canlıya ait olabileceğini düşünürüz. Ancak binlerce yıl önce Yeryüzünün bu kadar uzun bir geçmişi olduğu, çok sayıda canlıya ev sahipliği yaptığı ve bu canlıların pek çoğunun nesillerinin tükendiği bilinmiyordu. Örneğin binlerce yıl önce Norveç'te eski bir bataklık üzerine kurulu bir köyde yaşayan biriyseniz, evinizin arka bahçesinde toprağı ekmek için kazı yaparken rastladığınız bir Pterosaurus (nesli tükenmiş uçan sürüngen) ya da Mosasaurus (soyu tükenmiş, pullu sucul sürüngen) kalıntısı sizi müthiş etkileyecek ve nasıl bir canlıya ait olabileceği hakkında oldukça çok düşündürecekler (Şekil 8 ve 9). Belki de bu iki soyu tükenmiş fosil kalıntısı bugün ejderha efsanesinin gerçek kahramanı olabilirler.

Şekil 8: Bir Mosasurs *M. hoffmannii* türünün Maast-richt Doğa Tarihi Müzesi'nde sergilenen yeniden inşa edilmiş iskeleti (13).

Şekil 9: Temsili bir Pterosaur (14).

Görüldüğü gibi ejderhalar gerçekte kendisine atfedilen özellikleri bulundurmayan mitolojik bir kahramandır, kökleriye milyonlarca yıl eskilere kadar giden ve bugün artık yeryüzündeki sahnelerden silinmiş uçan sürüngenlere dayanır.

3.2. Kiklop ve Tepegözler

Kiklop Yunan mitolojisinin bir figürü iken (Şekil 10A), Tepegöz Romalıların inandığı bir yaratıktır (Şekil 5). Her ikisi de bir çeşit devdir ve alınlarının ortasında tek gözleri vardır. Kiklop'un kelime anlamı "yuvarlak göz"dür, birbirine benzeyen üç devden oluşur ve bunların alınlarının ortasında

tek bir büyük göz bulunur (15). Tepegöz efsanesi ise genellikle Romalılar'a özgüdür. Tepegöz de devdir ve tepesinde bir tane gözü bulunur, bazı inançlarda göz yerine boynuz olduğu iddia edilir (16). Dede Korkut masallarında ise Tepegöz, kılıcın kesmediği, okun işlemediği bir bedene sahip bir canavardır.

Birbirine benzeyen bu efsanevi yaratıklar gerçekte yaşamışlar mıdır? Bugün bu soruya vereceğimiz cevap muhtemelen "evet" dir. Ancak bu cevabı verirken, yaratığın aslında alınının ortasında gözü olan dev bir insan olmadığını, büyük olasılıkla bunun figillerden soyu tükenmiş bir Mamut'a ait fosil kalıntısı olduğunu da ekledik. Şekil 10B'de gördüğümüz kafatası kalıntısının hemen ortasında hortumun bıraktığı yuvarlak izin yukarda sözü edilen yaratıklara ait göze ne kadar da çok benzediğine dikkat edin. Eski Yunan mitolojisini derleyen Hesiod veya Homer'in Kiklop hikâyelerinin esin kaynakları olan söylenceler, büyük olasılıkla bu türden bir kafatasına rastlanmış ancak nasıl bir canlıya ait olduğu anlaşılma-mış eski bir hikâye kalıntısıdır.

Tekboynuz (Unicorn)

Mitolojide tekboynuzlu at olarak bilinen Uni-

Şekil 10: A. Kiklop.(17); B. Buzul Çağında yaşamış ve soyu tükenmiş bir mamut kafatası (18).

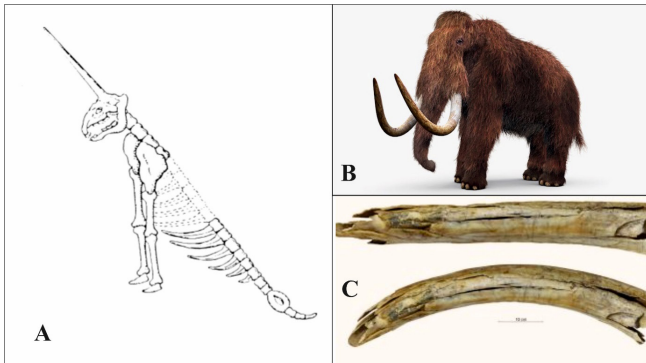
corn'ların kafataslarının ortalarından bir boynuz çıkar. Karakteristik özelliği saf ve masum olması, kanı içildiğinde ise insana ölümsüzlük vermesidir. Tekboynuzların spiral boynuzlarının Orta Çağ'da hastalıkları iyileştiren ilaç oldukları, hatta zehirlere karşı etkili olduğuna inanılırdı (19). Cteias (M.Ö. 5. YY da yaşamış Yunanlı bir doktor), Hindistan'da yaşamış tekboynuzlardan bahseder, ayrıca İncil'de de tekboynuzlardan bahsedilir.

Bugün Unicorn'ların efsanevi bir at olduğu herkesçe kabul görür. Unicorn efsanesi Hindistan'da yaşayan tek boynuzlu gergedandan esinlenilmiş olabilir (Şekil 11).

Şekil 11: Sibiryada Unicorn'u olarak bilinen Gergedan, *Elasmotherium sibiricum*. (20)

Bazı araştırmacılar Mamutlara ait fosil diş kalıntılarının, Unicorn boynuzlarını tanımlamak için kullanıldığını iddia ederler (21) (Şekil 12). Unicorn'ların gerçekte yaşamadığı bugün kabul edilse de, hala ejderhalar ve tepegözler gibi popüler kültüre ilham vermekte, çeşitli yaş gruplarından maceraperestlerin hayallerini süslemektedir.

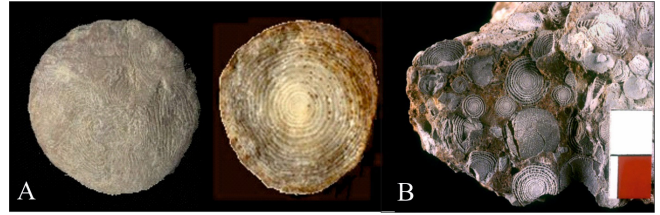

Şekil 12: A. 1663'de Otto von Gtiricke tarafından "unicorn" olarak çizilen bir fosil fil iskeletinin rekonstrüksiyonu (21). B. Soyu tükenmiş bir mamut resmi (22) C. Mamut dişi (23)

3.4. Piramitlere gizlenmiş "para" ve "mercimekler"

Bazı kaynaklar Anadolu'da yaşamış meşhur tarihçi Herodot'un (M.Ö. 484-425) Mısır'dan getirilen kireçtaşları içinde gördüğü fosil kalıntısını taşlaşmış madeni para sandığı ve ona fosil para anlamına gelen Nummulites adını verdiğini ve böylece ilk kez bir mikrofosile isim verildiğini iddia ederler (24) (Şekil 13).

Herodot'tan yaklaşık 300 yıl sonra yine Anadolu'da yaşamış bir başka coğrafyacı ve filozof Strabon da (M.Ö. 63- M.S. 24) Mısır'da ziyaret ettiği Gize Piramidi'nde gördüğü fosil kalıntılarını kendi notlarında şöyle açıklar: "Piramitlerde gördüğüm harika şeylerden biri atlanmamalı: piramitlerin önünde cips benzeri taş yığınları var; ve bunların arasında hem şekil hem de büyüklük açısından mercimeklere benzer cipsler bulunur. Bu kalıntılar, piramitte çalışan işçilerin yemeklerinden geriye kalan kalıntıların taşlaşmış hali diyorlar; ve bu olasılık dışı değil" (24).

Şekil 13: A. Nummulites (tane fosil), B. Nummulitesli kireçtaşı

Görüldüğü gibi sadece omurgalı canlı kalıntısı değil, bazen makro boyutta olan mikrocanlıların bıraktıkları kalıntılar da insanın düşün dünyasında yer bulmuştur. Bugün bildiğimiz kadarıyla Gize Piramidi orta Eosen yaşlı Nummulitik kireçtaşlarından oluşur (Şekil 14). Nummulites'ler tek hücreli suda bentonik olarak yaşayan foraminiferlerdir. Üreme şekline bağlı olarak dimorfizm dediğimiz A ve B şeklinde iki farklı morfolojik özellikte görülür. Eşeyli ürettiğinde A, eşeysiz ürettiğinde ise B formundadır. Taylor'un (24) aktardığına göre A formunda olan Nummulites "meleklerin parası", B formunda ve nispeten A formuna göre küçük olan Nummulites ise "mercimek" olarak tanımlanmış ve mitolojideki yerini almıştır.

Şekil 14: Orta Eosen yaşlı kireçtaşlarından oluşan Gize Piramidi (25).

3.5. Ammonitler

Ammonitler, Yeryüzü'nde göreceli olarak en çok bulunan ve üzerinde en çok söylence yazılan fosillerden biridir. Hem geometrik özellikleri hem de güzellikleri nedeniyle Neolitik zamandan beri Dünya'nın pek çok yerinde bu fosillere dair anlatılar yazılmış ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Hatta ammonitlere büyülü ve şifalı özel güçler atfedilmiştir. Bu yazıda bu efsanelerin içinde en çok konuşulandan bahsedilecektir.

Azize Hilda ve "snakestone"

Ammonit söylencelerinden biri Kuzey Yorkshire'daki (İngiltere) Whitby kasabasında hayat bulmuştur (26). Efsaneye göre Sakson Rahibesi Azize Hilda'ya (M.S. 614-680) manastır kurma görevi verildi (Şekil 15A). Ancak manastır için düşünülen yer yılanlarla o kadar doluydu ki, insanlar için herhangi bir yer bulmak mümkün değildi. Üstelik yılanlar şeytani görünüyordu ve kutsal bir yer inşa etmek için yılanların tamamının oradan kovulması gerekiyordu. Böylece Azize Hilda dua etti ve kırbağını şaklatarak tüm yılanların başını kesti. Ölen ve taşla dönen yılanların hepsini uçurumdan aşağı attı. Kafalarını kaybetmiş bu sarmal yılanlar bugün "Hildoceras" ya da "Snakestone" olarak bilinir (Şekil 15B-C-D).

Şekil 15: A. Azize Hilda; B ve C. Hildoceras veya snakestone D. Ammonites (26).

Tanrı Amon'un Boynuzları

Antik Yunanlar ammonitleri boynuzlu Tanrı Amon ile ilişkili kutsal semboller olarak görüyorlardı (26). Bu taşlardan ilk kez Romalı Tarihçi Plinius (Ölüm M.S. 79) bahsetmiş ve ona Cornua Ammonis (Ammon'un boynuzu) ismini vermiştir (Şekil 16A).

Ammonitler ayrıca yılan ısırıklarından korunmak, körlük, kısırlık ve iktidarsızlığa çare olarak da kullanılmıştır. Yine tarihçi Plinius'un bildirdiğine göre Cornua Ammonis'in uyku sırasında ilahi görüntüler oluşturduğuna inanılırdı (Şekil 16B).

Şekil 16: A. Boynuzlu Tanrı Amon (28), B: Cornua ammonis.

3.6.Griffon

Bu efsanevi yaratık da aslan vücutlu, kartal kanatlı ve kafalıdır (29). Griffin olarak da bilinen bu yaratıkların ayakları çeşitli söylencelerde aslandır. Kuşun türü hakkında da çeşitli anlatımlar olsa da genelde kartal olarak bilinir. Aktarıldığına göre Griffinler Kuzey dağlarında yaşamış bir çeşit kuştur, cesur ve gururlu hayvanlardır (Şekil 17A).

Griffon efsanelerinin kökeni cerotipsian bir dinazor olan Protoceratops olabilir. Taylor (24), bu dinozorlara ait kafatasının Griffin ile benzerliğinden bahsederek, Griffin'lerin yaşadıkları iddia edilen bölge olan Asya'daki Gobi çölünde çok sayıda Protoceratops fosili bulunduğuna işaret

eder (Şekil 17B).

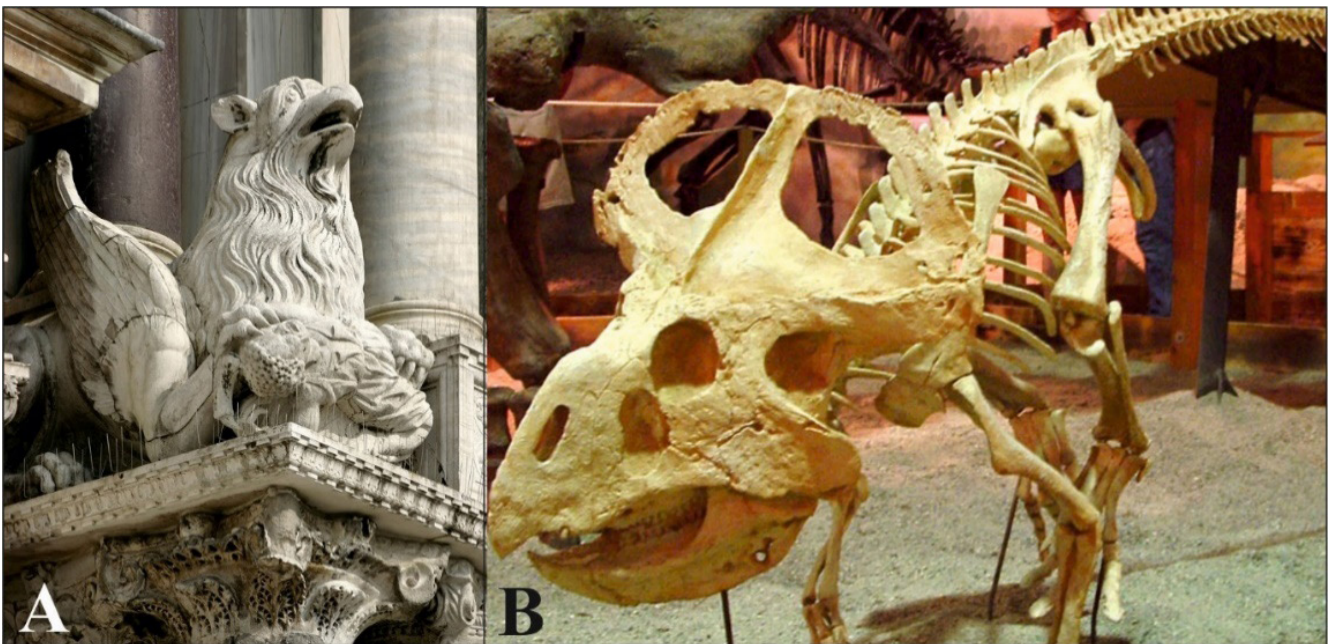
3.7. Peri somunları, çoban taşları ve fırtına taşları: Ekinoidler

Denizkeşanesi olarak da bilinen Ekinoidler, Dünya'nın hemen her yerindeki okyanuslarda bulunabilirler. Morfolojik özellikleri nedeniyle antikçağdan beri her dönemde insanların ilgisini çekmiş, özellikle kalp ve somuna benzer görünüşleriyle kendilerine büyü özellikler atfedilmiştir. Ekinoidlerin fosil kayıtları Kambriyen'e kadar gider. Özellikle Jura ve Kretase kayaları içinde bulunan ekinoidler, fosil avcılarının dikkatlerini çekecek kadar yaygın bulunurlar (Şekil 18).

Şekil 18: Ekinoid.

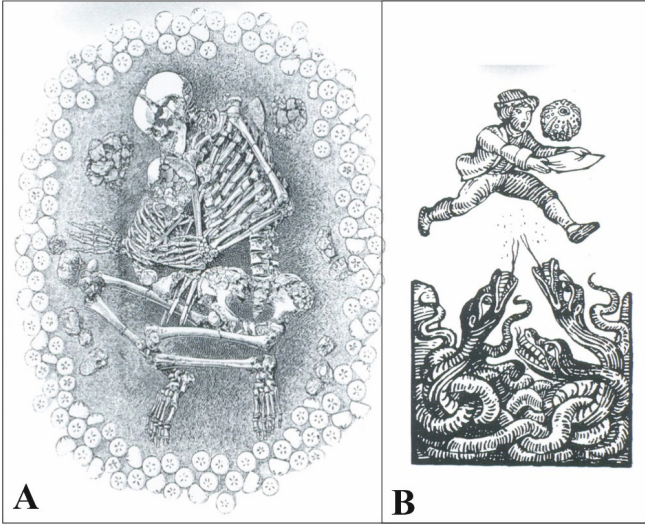
McNamara'nın (31) aktardığına göre, Güney İngiltere'deki pek çok arkeolojik sit alanında Pa-

Şekil 17: A. Venedik'teki San Marco Bazilikası'ndaki griffon heykeli (24). B. Protoceratops iskeleti (30).

leolitik Çağ'dan, Neolitik Çağ'a kadar değişen zaman aralıklarında fosil ekinoidler bulunmuştur. Bu da bu bölgede yaşayan Romano-İngiliz'den Anglo-Sakson'a kadar Bronz ve Demir Çağları boyunca insanların bir şekilde bu fosillerle karşılaştıkları ve onları toplama eğiliminde olduklarını işaret eder. Fosil ekinoidler diriliş mitlerinde de rol oynamış, hatta bazı Ortaçağ kiliselerinde bulunmuştur (31).

Şekil 19A'da çocuğuna sarılmış anne ile çocuğun iskeletleri İngiltere'nin Dunstable tepesine gömülü bulunmuştur (32). Gömüt, üç sıra denizkestanesi fosiliyle çevrelenmiştir. Üç bin yıl önce hazırlanmış bu mezara konmuş denizkestanesi fosillerinin belki de kötü ruhları kovduğu düşünülüyordu. Şekil 19B'de ise büyü gücü elde etmek için yapılan bir çeşit ritüel sembolize edilmiştir. Denizkestanesinin bir türünün, yılanların çıkardığı top şeklindeki bir köpüğün sertleşmesiyle oluştuğuna inanılırdı (32). Yılanlar bu topları havada hoplatırken eğer bir mendil yardımıyla yakalanabilirse, yakalayan büyük büyü gücü elde ediyordu.

Şekil 19: A. Tunç çağından kalma bir gömüt. B. Yılan köpüğü olarak düşünülen denizkestanesini havada mendille yakalama ritüeli (32).

Denizkestaneleriyle ilgili söylencelerden biri de bunların fırtına sırasında gökten şimşekle düşmüş taşlar olduğuna olan inançtır. Bu nedenle ekinoidler fırtına taşı olarak da bilinir (12 ve 13). Ayrıca somuna benzer görünüşünden dolayı insanlar antik çağda bereket getirmeleri için bunları kilerlerinde muhafaza etmiştir. Bu nedenle denizkestaneleri "peri somunu" olarak da bilinir. Eğer

ev, bir haftadan fazla ekmezsiz kaldıysa, "peri somunlarının" koruyucu güçlerini kaybettiğine inanılırdı.

3.8. Yıldırım taşları: Belemnitler

Belemnitler Jura ve Kretase döneminde yaşamış ve Kretase sonu yokoluşlarla soyu tükenmiş denizel canlılardır. Bugün bir deniz sakini olan mürekkepbalıklarıyla şekilsel açıdan benzerlik sunarlar. Belemnitlerin rostrum adı verilen kalkerli bölümleri fosilleşir ve bu fosil kurşun ya da bir oka benzerlik gösterir (Şekil 20). Zaten "Belemnos", Yunanca'da ok anlamına gelir. Bu özelliklerinden dolayı bunların gök fırtınaları esnasında şimşeklerle gökyüzünden aşağıya parça parça atılan oklar olduğuna inanılırdı. Ayrıca eski Tümlülülerde bunların insanlarla birlikte gömülü olarak bulunduğu da tespit edilmiştir (32). Bunun nedeni muhtemelen kişilerin iblisler tarafından büyülenmesine engel olunacağı düşünülüyordu.

Şekil 20: Bir belemnit fosili.

3.9. Yıldıztaşları: Krinoidler

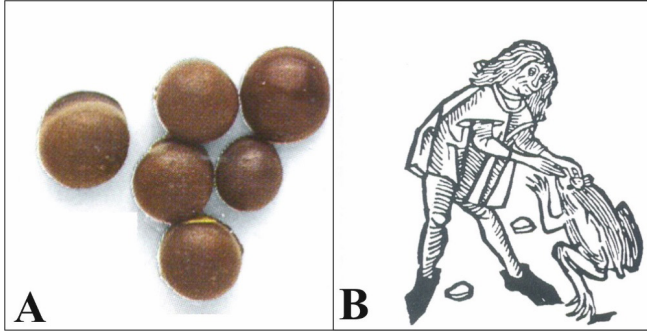
Denizlaleleri olarak da bilinen Krinoidler denizel canlılardır. Genellikle kireçtaşları içinde korunurlar. Çok sayıda kalker plaktan oluşmuş bir vücutları vardır ve bu özellikleri ile oldukça çok dikkat çekerler. Krinoidler, beşgen şekilleriyle Yıldız Taşları olarak da bilinirler. Bunların göklerden dünyaya geldiği, bulutlarda oluşturulduğu ve gök gürültüsü ile şiddetli sağanak zamanlarında dünyaya gönderildiği zannediliyordu (33) (Şekil 21A ve B)

Şekil 21: A. Krinoidli kireçtaşı, B. Yıldız taşları (33)

3.10. Kurbağataşı: Köpekbalığı Dişleri

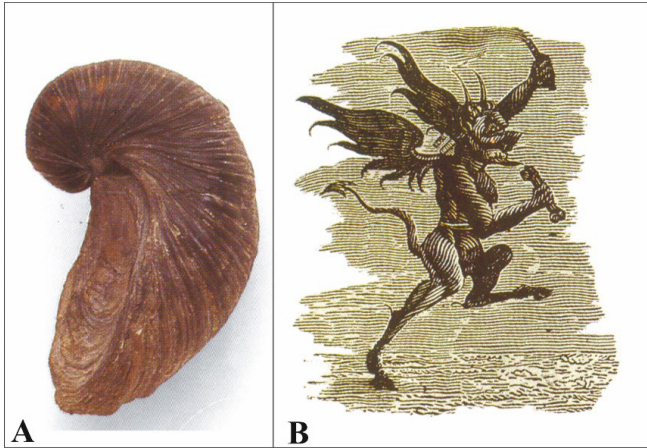
II. Jeolojik Zamanda (Mesozoyik-230-65 MY) yaşamış olan bir köpekbalığı olan Lepida'ların parlak düğme şeklindeki dişlerinin, bir zamanlar kurbağaların kafalarından çıktığına inanılırdı (32-33) (Şekil 22). Bu taşlar boyun ya da bilekte muska olarak taşınırlarsa, vebaya karşı tıbbi güç geliştirmeye yarayacağı düşünülüyordu. Ayrıca sara hastalarını da iyileştireceğine inanılıyordu.

Şekil 22: A: Fosilleşmiş balık dişleri (32). B: Kurbağanın kafatasından tasviri çıkarılışı (32)

3.11. Şeytanın Ayak Tırnağı: Bivalveler

Jura döneminde yaşamış bir çiftkapaklı canlı olan Gryphaea, sağlam kavisli şeklinden dolayı "şeytanın ayak tırnağı" olarak kabul edilmişti (Şekil 23). Ortodokslar, bu garip nesnelerin şeytanın ayak tırnaklarını kırarken oluştuğuna inanır ve bazı eklem ağrılarını iyileştireceğini düşünürdü (33).

Şekil 23: A. Jura devrinde yaşamış Gryphaea (32). B:- Bir ressamın gözüyle şeytan (32)

3.12. Taştan Kırlangıçlar: Brakiyopodlar

Çin'de bazı Brakiyopod'ların kabuklarının fosilleri taştan kırlangıç olarak bilinir ve tedavi

amaçlı olarak kullanılırdı. İyice öğütülüp fırınlanan Brakiyopodlar, romatizma, katarakt, kansızlık ve sindirim sorunlarının iyileştirmesine yardımcı olurdu (33) (Şekil 24)

Şekil 24: İlaç olarak kullanılacak Brakiyopod'lara ilişkin reçete (33)

SON SÖZ

Fosilleşme, çok özel şartlarda gerçekleşir. Ölen herhangi bir canlının fosilleşebilme ihtimali oldukça düşüktür. Bir fosilin uzman birinin eline geçip değerlendirilme ihtimali ise çok daha düşük bir olasılıktır. Araştırmalara göre, bugün, Yeryüzünde yaşayan/yaşamış olan milyonlarca canlının sadece %5 kadar oldukça küçük bir bölümü fosil olarak incelenme şansı bulmuştur. İnceleyebildiklerimiz ise Yerkürenin görkemli tarihi hakkında bize geniş bilgiler sunar. Eski iklim bilgilerinden, yitik okyanuslara, kıta hareketlerine, deniz seviyesinin alçalıp yükselmesine, göç izlerine kadar pek çok konu fosiller sayesinde aydınlığa kavuşur. Jeolojik olaylar belli bir yasa ve sırayla gerçekleştiği için bu yasa ve sıralılık canlıların birbirleriyle olan evrimsel ilişkilerini de ortaya çıkarır. Böylece fosiller geçmişi aydınlatmakla kalmaz, evrimsel biyoloji için önemli veri-

ler de ortaya koyarak, günümüz canlı dünyasının anlaşılması ve özellikle insan neslinin devamı için yapılan çalışmalara temel oluşturur.

İlk bakışta doğa bilimlerinin ilgisinde olduğu görülse de, fosiller, tarih öncesi dönemlerde toplumların yapı taşlarından birini oluşturmuştur. 17. Yüzyıla kadar insanlar, özellikle soyu tükenmiş canlı kalıntılarını hayalinde canlandırarak onları doğaüstü olarak nitelemiş, “büyü, şifa, ilaç, kötülük” gibi pek çok ruhani konuyla ilişkilendirerek, bu fosilleri kendi folklorunun ayrılmaz bir parçasına dönüştürmüştür. Bugün modası geçmiş ya da mitolojik olduğunu kabul ettiğimiz pek çok efsane, bir zamanlar “gerçek” olarak kabul ediliyor, söylencelerle kuşaktan kuşağa aktarılıyor, önemli ritüellerin yaşanmasına sebep oluyordu.

21. Yüzyılın bilimiyle, pek çok efsanenin kökeninin hangi fosil ya da soyu tükenmiş hangi canlıya dayandığını biliyoruz. Bu çalışmada bazılarını özetlemeye çalıştık. Efsaneler geçmişte kalsa da, bu anlatılar bugün popüler kültür ürünü olarak pek çok yerde hala işlevselliğini sürdürüyor. Örneğin hala pek çok fantastik filmde ejderha figürü kullanılıyor ya da çocuklarımıza unicorn sembolü bir oyuncak alabiliyoruz. Bu bağlamda fosillerin önemli işlevlerinden birini daha eklemek pek de yanlış olmaz: Fosiller aynı zamanda birer kültür üreticisidirler.

Oluşumları özel koşullar gerektiren hele hele de uzman birinin eline geçerek incelenme ve bir müzede değerlendirilme ihtimali oldukça düşük olan Yerkürenin bu eski sakinleri, pek çok konuda yaşadığımız Dünya ile ilgili bize veri akışı sağlıyor. O zaman onların seslerine kulak vermeli ve küçük bir fosil parçasının bize açtığı büyülü dünyanın kapısından girmeye tereddüt etmemeliyiz.

Değinilen Belgeler

- (1) <https://tr.aliexpress.com/item/32761778269.html>
- (2) <https://tr.aliexpress.com/i/4000026230341.html>
- (3) <https://tr.pinterest.com/pin/360921357618640938/>
- (4) <https://www.amazon.com.tr/Akdeniz-yast%C4%B1k-Dekoratif-deniz-y%C4%B1ld%C4%B1z%C4%B1-Conches/dp/B071JTSKQ6>
- (5) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Guylian>
- (6) https://www.primevideo.com/detail/The-Lost-World-Jurassic-Park/OLY0EMU2GY8LMITZ1I4G4BYP2N?_encoding=UTF8&language=tr_TR
- (7) [goz-hikayesi-dede-korkut-hikayeleri.html](https://maviveedebiyat.blogspot.com/2018/04/tepe-</div><div data-bbox=)

- (8) https://tr.wikipedia.org/wiki/Tekboynuz#/media/Dosya:Maerten_de_Vos_-_Unicorn.jpg
- (9) <https://www.yurtgazetesi.com.tr/tarih/ejderha-benzeri-yaratik-bulundu-h144553.html>
- (10) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mitoloji>
- (11) Tufan, T. 2019. Ejderhalar. Binlerce yıldır yaşayan efsanevi canlılar. Gazeteduvar.03.02.2019. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2019/02/03/dunya-forum-ejderhalar-binlerce-yildir-yasayan-efsanevi-canlilar>.
- (12) Magaryan, P. 2019. Ejderha. Ateş Püsküren Yaratığın Kısa Tarihi. Arkeofili.20 Nisan 2019. <https://arkeofili.com/ejderha-ates-puskuren-yaratigin-kisa-tarihi/>
- (13) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mosasaurus>
- (14) <https://picclick.co.uk/Very-Rare-Pterosaur-FLYING-DINOSAUR-tooth-fossil-Pterosaur-153670466561.html>
- (15) <https://okuryazarim.com/cyclops/>
- (16) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tepeg%C3%B6z>
- (17) https://tr.wikipedia.org/wiki/Kiklop#/media/Dosya:Cyclops_P6110086.JPG
- (18) https://issuu.com/zerdaliagaci-yy/docs/how_it_works_nisan_2020_/s/10669514.
- (19) [https://tr.wikipedia.org/wiki/Tekboynuz#:~:text=Tekboynuz%20\(Unicorn\)%2C%20mitolojik%20tek,getirece%2C%20Fine%20inan%C4%B1lan%20efsanevi%20bir%20hayvan](https://tr.wikipedia.org/wiki/Tekboynuz#:~:text=Tekboynuz%20(Unicorn)%2C%20mitolojik%20tek,getirece%2C%20Fine%20inan%C4%B1lan%20efsanevi%20bir%20hayvan).
- (20) <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-sibiryainin-dev-boynuzlu-gergedani-secicilik-kurbani-olabilir-23865/>
- (21) Hayward, J. L. 1984. Fossil Proboscians and Myths of Giant Men. Transactions of the Nebraska Academy of Sciences and Affiliated Societies. 235. <https://digitalcommons.unl.edu/tnas/235>.
- (22) <https://arkeofili.com/mamutlar-koruma-altina-alinan-ilk-nesli-tukenmis-hayvan-olabilir/>
- (23) <https://arkeofili.com/sibiryada-13-000-yillik-oyulmus-mamut-disi-bulundu/>
- (24) Taylor, P. D. 2016. Fossil Folklor: Some myths, monster, swallows and butterflies. <https://www.researchgate.net/publication/306373009>.
- (25) <http://www.antiktarih.com/2018/08/17/giza-piramitleri-ve-buyuk-giza-sfenksi/>
- (26) İnan, N. 2009. Paleontoloji (Fosil Bilim). Seçkin Yayıncılık, 210 s.
- (27) <https://ar.pinterest.com/pin/10273905373347745/>
- (28) <https://www.nhm.ac.uk/discover/snakestones-ammonites-myth-magic-science.html>
- (29) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Griffon>
- (30) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Protoceratops>
- (31) Mcnamara, K. J. 2016. Shepherds' crowns, fairy loaves and thunderstones: the mythology of fossil echinoids in England. Downloaded from <http://sp.lyellcollection.org/> at Pennsylvania State University.
- (32) Taylor, P.D.2004. Fosiller. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 190, Başvuru kitablığı 1564 s.
- (33) <http://museumcollections.hullcc.gov.uk/collections/storydetail.php?irn=244&master=450>